

דבר ה' זו הלכה (שבת קל"ח): הלכה שבועית בנושאים אקטואליים

רפואה ע"י איסור, סירוב לטיפול רפואי - מקורות והערות

1. מסכת יומא (פה א)

"וכבר היה רבי ישמעאל ורבי עקיבא ורבי אלעזר בן עזריה מהלכין בדרך ולוי הסדר ורבי ישמעאל בנו של רבי אלעזר בן עזריה מהלכין אחריהן נשאלה שאלה זו בפניהם מניין לפקוח נפש שדוחה את השבת נענה רבי ישמעאל ואמר אם במחתרת ימצא הגנב ומה זה שספק על ממון בא ספק על נפשות בא ושפיכות דמים מטמא את הארץ וגורם לשכינה שתסתלק מישראל ניתן להצילו בנפשו קל וחומר לפקוח נפש שדוחה את השבת נענה רבי עקיבא ואמר וכי יזד איש על רעהו וגו' מעם מזבחי תקחנו למות מעם מזבחי ולא מעל מזבחי ואמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן לא שנו אלא להמית אבל להחיות אפילו מעל מזבחי ומה זה שספק יש ממש בדבריו ספק אין ממש בדבריו ועבודה דוחה שבת קל וחומר לפקוח נפש שדוחה את השבת נענה רבי אלעזר ואמר ומה מילה שהיא אחד ממאתים וארבעים ושמונה איברים שבאדם דוחה את השבת קל וחומר לכל גופו שדוחה את השבת רבי יוסי ברבי יהודה אומר את שבתתי תשמרו יכול לכל תלמוד לומר אך חלק רבי יונתן בן יוסף אומר כי קדש היא לכם היא מסורה בידכם ולא אתם מסורים בידה רבי שמעון בן מנסיא אומר ושמרו בני ישראל את השבת אמרה תורה חלל עליו שבת אחת כדי שישמור שבתות הרבה אמר רב יהודה אמר שמואל אי הואי התם הוה אמינא דידי עדיפא מדידהו וחי בהם ולא שימות בהם אמר רבא לכולהו אית להו פירכא בר מדשמואל דלית ליה פרכא דרבי ישמעאל דילמא כדרבא דאמר רבא מאי טעמא דמחתרת חזקה אין אדם מעמיד עצמו על ממונו והאי מידע ידע דקאי לאפיה ואמר אי קאי לאפאי קטילנא ליה והתורה אמרה בא להרגך השכם להרגו ואשכחן ודאי ספק מנלן דרבי עקיבא נמי דילמא כדאביי דאמר אביי מסרינן ליה זוגא דרבנן לידע אם ממש בדבריו ואשכחן ודאי ספק מנא לן וכולהו אשכחן ודאי ספק מנא לן ודשמואל ודאי לית ליה פירכא אמר רבינא ואיתימא רב נחמן בר יצחק טבא חדא פלפלתא חריפא ממלא צנא דקרי".

וע"ע בשו"ע (יו"ד סי' קנה סע' ב) "בשאר איסורים מתרפאים במקום סכנה". וע"ע בשו"ת צי"א (ח"ח סי' טו).

2. מסכת סנהדרין (עה א)

"אמר רב יהודה אמר רב מעשה באדם אחד שנתן עיניו באשה אחת והעלה לבו טינא ובאו ושאלו לרופאים ואמרו אין לו תקנה עד שתבעל אמרו חכמים ימות ואל תבעל לו תעמוד לפניו ערומה ימות ואל תעמוד לפניו ערומה תספר עמו מאחורי הגדר ימות ולא תספר עמו מאחורי הגדר פליגי בה רבי יעקב בר אידי ורבי שמואל בר נחמני חד אמר אשת איש היתה וחד אמר פנויה היתה בשלמא למאן דאמר אשת איש היתה שפיר אלא למאן דאמר פנויה היתה מאי כולי האי רב פפא אמר משום פגם

משפחה רב אחא בריה דרב איקא אמר כדי שלא יהו בנות ישראל פרוצות בעריות ולינסבה מינסב לא מייתבה דעתיה כדרבי יצחק דאמר רבי יצחק מיום שחרב בית המקדש ניטלה טעם ביאה וניתנה לעוברי עבירה שנאמר מים גנובים ימתקו ולחם סתרים ינעם הדרן עלך בן סורר ומורה".
וע"ע בשו"ע (יו"ד סי' קנה סע' ב) "עובד כוכבים שבא לרפאות את ישראל, ואמר ליה: קח ממים אלו או מאילן פלוני שהם של עבודת כוכבים, אסור. אבל אם אמר ליה: קח ממים אלו או מאילן זה, ולא הזכיר לו שם עבודת כוכבים, אף על פי שאין מאותן מים ואותו אילן מצויים אלא של עבודת כוכבים, מותר כיון שלא תלה הרפואה במה שהן עבודות כוכבים ויש אוסרים גם בזה, אפילו באומר לו: הבא עלים סתם, והביא לו מעצי אשרה". וע"ע בשו"ע (שם סי' קנז) בענין מסירות נפש על שלשת העברות החמורות.

3. לגבי דחיית שבת מפני פקוח נפש נחלקו הראשונים (עי' טור ב"י או"ח סי' שכח סע' יד, שו"ת התשב"ץ ח"ג סי' לז) האם הדחייה היא בגדר בו אין כלל איסור והשבת הרי היא כיום חול לגבי החולה, או שיש איסור אלא שמותר לעבור עליו. הנפקא מינה היא האם צריך למעט באיסורים ולחפש דרכי היתר או לא.

להלכה נראה על פי שיטת הרמב"ם (שבת פ"ב הלכה א) שהשבת דחוייה אצל פקוח נפש, כלומר שיש לעשות כל מה שאפשר על מנת לא לעבור על איסורים כל זמן שאין בזה סכנה נוספת לחולה. לכן כתב הרמ"א (יו"ד סי' קנה סע' ג) "ואין מתירים שום דבר איסור לחולה אם יוכל לעשות הרפואה בהיתר כמו באיסור אע"פ שצריך לשהות קצת קודם שימצא ההיתר, מאחר שאין סכנה בדבר". והגר"א (שם ס"ק כד) כתב שהדברים נכונים גם בחולה שיש בו סכנה.

4. שו"ת אגרות משה (יו"ד ב סי' נט)

"בדבר הנער אשר הוא יותר מ"ג שנה והוא פקח שיודע מה שעושה בכוונה כפקח, ודאי אף שעושה דברים רעים בין למקום בין לבריות הוא בדין פקח, דאף שאר"ל בסוטה דף ג' אין אדם עובר עבירה אא"כ נכנס בו רוח שטות לא נחשב שוטה בזה, דהא נענש בכל העונשים אף שאין לך שטות גדול מלעבוד לעצים ואבנים ולהאמין שייטיבו וירעו, ומ"מ חייב מיתה ע"ז, משום דכל דבר שהאדם עושה בכוונה לאיזה צורך אף שהצורך הוא הבל ושטות אין מחשיבו לשוטה, עיין בספרי אגרות משה חאה"ע

¹ בקובץ 'בעלי אסופות' קיץ תשע"א שיצא לאור ע"י בבית מדרשנו נכתב מאמר מקיף בנושא זה, המעוניין לקבלו יכול לפנות אלינו ע"י הדוא"ל.

סימן ק"כ ענף ג' ד"ה והנה לבד היתר. וכ"ש בנער שנתחנך בלא השגחת הורים ומורים שהדברים רעים שעושה הוא מצד רשעות ופראות בעלמא, והוא חייב בכל המצות וממילא יש להנותנים לו דבר איסור כשיודע שיעבור לאו דלפ"ע. ואף שהרופאים אומרים שהוא חולה רוח שחסר לו בהדעת מכפי שנער בשנותיו צריך להיות ומחמת זה אומרים שיכניסוהו למקום שאפשר שיתרפא והוא של נכרים שמאכילים איסורים, אף אם נאמינם אין מחלות כאלו אף שהם מצד חוסר דעת עושים אותו לשוטה ואסור להכניסו לשם.

אך אולי יש לדון מצד מחלתו אם יאמרו הרופאים שיש בזה ענין פקוח נפש, כגון דעלול מזה להרוג את עצמו באם יהיה לו איזה צער, או דיעבור על דברים שאסורים גם בדיני המדינה ולא ישמע להפאליס ויריב עמם עד שיבא מזה שיהרגוהו, או שיאמרו דעצם המחלה היא סכנה שבאה לו מקלקול שבמוחו וא"א לרפאותו אלא במקום ההוא שלא מניחים להכניס שם אוכלין ממקום אחר ויהיה מוכרח לאכול מאכלי איסור אף שאין צורך בזה לרפואתו, שודאי היה מותר בחולה שיש בו סכנה להביאו לשם ויהיה מותר לו לאכול כפי הצריך לו לאכול אם מצב מחלתו יצטרך לאכול כל צורכו, ואם גם בזה איכא סכנה היה אולי מקום להתיר. אבל מסתבר לע"ד שהוא רק לאדם כשר שלא יאכל אלא כפי מה שיתנו לו ויאמרו שזה מוכרח לאכול, אבל באדם שלא זהיר באיסורין וכשיהיה שם להתרפא יאכל גם לתאותו דברים האסורים אף שאין צורך לרפואתו יהיה אסור להביאו לשם. ואף שגם לאו דלפ"ע אם היה שייך להזדמן שיצטרך לעבור על לפ"ע בשביל פ"נ היה מותר, שלכן היה לן להתיר להביאו שם אף שיש לנו איסור דלפ"ע להביאו לשם, מכיון שא"א לרפאותו מהסכנה במק"א, מ"מ נראה שאסור.

והטעם דהוא עצמו אם היה יודע שיקשה לפניו לעמוד נגד תאותיו שאם יכנס לשם להתרפא ממחלתו המסוכנת יעבור בעוד איסורין, היה אסור אף כשימות כשלא יכנס שמה, משום דלהתאוות לעשות איסורין לא נדחה מפני פ"נ. שכן צריך לפרש בכוונת הכ"מ פ"כ מסנהדרין ה"ג, שהקשה על הרמב"ם שמחייב מיתה לאיש שאנסוהו עד שבא על הערוה מטעם שאין קישוי אלא לדעת מהא דאע"פ שעושה מעשה כיון שהוא אנוס דין הוא שיפטר דהא עובד ע"ז באונס עושה מעשה ופטור כשעבד באונס אף שהיה מצווה ליהרג ולא לעבור כדכתב הרמב"ם לעיל מזה בה"ב, ותירץ דבשלמא מעשה בידיים הוא דבר שיכול לעשות באונס ושלא ברצונו, וכן הוא באכילה, אבל קישוי כל שאינו מרוצה בדבר א"א לו להתקשות וכיון שנתקשה ודאי מרוצה הוא ולפיכך חייב, שלכאורה הא הוא אנוס על תאותו להתקשות בשביל הערוה דאם לא יתאוה יהרגוהו ומאי תירץ. אבל כוונתו הוא משום דרק לעשות מעשה שאפשר לעשותה בלא תאוה הוא בדין קולא דאונס, אבל לבעול שא"א במציאות כשאינו מקושה בלא שיתאוה לזה שרק אז מתקשה ויוכל לבעול שזה אינו בדין קולא דאונס. וא"כ הוא מטעם שאף בכל איסורין לא הותר בשביל סכנת הריגה או בשביל מחלה מסוכנת לעבור על איסורין שצריך דוקא להתאוות לזה, אלא לעשות האיסורין שאפשר לעשותם בלא תאוה, ואף שיש לו ממילא גם הנאה כגון שהם אוכלים

שיש להם טעם טוב שג"כ הותרו בשביל סכנה, ואף אם א"א לו שלא יתכוין ממילא ליהנות, דהוא כלא אפשר וקא מיכוין, דל"מ לאביי דמתיר לחד לישנא בפסחים דף כ"ה, אלא אף לרבא דאוסר הא לא שייך עכ"פ התאווה והרצון ליהנות, לעצם האיסור שהוא נעשה בלא תאוותו ורצונו, וממילא כשהוא אנוס על המעשה שהותר בשביל זה נשארה כוונה בלא מעשה שאף שאסור וצריך להשתדל שלא להתכוין ליהנות, אין לו למנוע מלאכול להנצל מהסכנה בשביל זה דיתכוין, דלכן ודאי גם רבא מודה שמותר לאכול בשעת הסכנה מאכלי איסור אף אם הם ערבים ומתוקים אף שאפשר שיתכוין ליהנות שאסור לדידיה, אבל בעילה שא"א לעשות המעשה אם לא ישים אל לבו להתאוות לבעול לא הותר דהרי בהתאוה נעשה המעשה שנמצא שכוונת התאוה עיקר בהמעשה, שלהתאוות להאיסור לא הותר אף במקום סכנה ופ"נ.

וידעינן זה ממה שקולא דאנוס נאמר בנערה המאורסה שהמעשה עבירה שלה אפשר להעשות גם בלא תאוה שבזה ליכא עונש אף שהוא איסור כזה שהתאוה גדולה שיש ודאי לחוש שתהנה מזה, וכמפורש שאף שבאמצע הביאה נתרצתה ואמרה הניחו לו פטורה בכתובות דף נ"א ואיפסק שם ברמב"ם אף שודאי הדין לרבא שאסורה להתכוין ליהנות ומ"מ פטורה. וידעינן ממילא שאם לא היה חומרא דעריות דיהרג ולא יעבור היתה גם מותרת לעבור, וכן הוא באמת הדין לרש"י יומא דף פ"ב ולתוס' שהאשה שהיא קרקע עולם לית בה חומרא דג"ע שהיא מותרת לעבור באנוס מיתה אף שיודעת דתהנה דלאו כולהו נשי הן כיעל, וגם אפשר שתתכוין ליהנות שאסור לרבא, דמ"מ אין להן לחוש לזה, ויש למילף מזה לכל האיסורין בכה"ג. אבל אין למילף לאיש שצריך להתאוות לעשות האיסור שהתאוה הוא עיקר בהמעשה, שלכן סובר הרמב"ם שגם חייב מיתה.

ונראה דאף להחולקין על הרמב"ם ופוטרינן ממתית ב"ד אף להאיש, עיין בתוס' יבמות דף נ"ג דמשמע דחולקין דהא כתבו דאין לפרש כלל במאיימין להורגו אם לא יבא בעצמו על הערוה דא"כ אפילו יש קישוי שלא לדעת תיפוק ליה דאג"ע יהרג ואל יעבור, ואם סברי כהרמב"ם דהאיש גם חייב מיתה הרי הוצרך רבא לומר דאין קישוי אלא לדעת כדי לחייבו מיתה, דנמי יודו לסברת הכ"מ לענין האיסור אף במקום פ"נ שאף בלא חומרא דג"ע היה אסור, ורק שמ"מ סוברין שפטור ממתית כיון דעכ"פ אנוס הוא להתאוות ואסור לענוש את האנוס אף בעושה מעשה ולא מסתבר להו לחלק לענין העונש, והרמב"ם סובר דמה שלא הותר בשביל עצם האיסור לא רק מצד החומר דהג' איסורין אינו בכלל פטור עונשין באנוס. ולפ"ז אף בחייבי לאוין שליכא חומרא דג"ע כדאיתא בגליון מהרש"א יו"ד סימן קנ"ז סעיף א' בשם זרע אברהם, אין נוגע זה לענין הבעול אלא לענין האשה אף כשעושה מעשה וגם לענין האיש כשהיה מקושה לאשתו. וניחא מש"כ הש"ך סק"י רק דבערוה דרבנן יעבור ואל יהרג ולא כתב רבותא יותר דאף בחייבי לאוין יעבור כדכתב בזרע אברהם, משום דאירי גם בהאיש שבחייבי לאוין אסור ובערוה דרבנן מותר לעבור אף שהקישוי יהיה לדעת, ומ"ש הש"ך בשם א"ח דלבעול נכרית בצנעא

נמי יעבור, הוא ג"כ משום שהוא דרבנן, והנ"י שסובר שיהרג הוא משום דכיון דאיכא כרת מדברי קבלה, אף בצנעא שהוא דרבנן יהרג מצד אביזרייהו עיין שם.

וא"כ להכנס חולה כזה שיודע שכשיהיה בבית חולים שמאכילים איסורים יתאוה לעבור אף כשאין צורך לרפואתו ולא יוכל להגביר על תאותו ויעבור אין להתירו ליכנס שם מצד פ"נ ולא לחוש למה שיעבור אח"כ, דהא בכה"ג שבלא תאוה לא היה אוכל היה אסור אף במה שצריך לרפואתו, דדין שהותרו איסורין לפ"נ מקרא דוחי בהם לא עדיף ממה שהותרו באנוס, ולא עדיף מה שמותר גם לאכול שם באם אין מניחין להביא ממק"א ורפואתו הוא דוקא במקום זה דנחשבו ממילא גם זה כאילו יש בהם צורך לרפואתו, מדבר הצריך ממש לרפואתו שהיה אסור כשהיה צריך דוקא להתאוות. וממילא אסורים גם אחרים להכניסו לשם כשיודעין שיעבור שם איסורים שלא להרפואה לסכנתו בשביל תאותו.

ולעובדא זו כל הנידון הוא למותר שהרי ליכא סכנה ולכן פשוט שאסור, ואף בקטן יש לאסור דיחשיב הכניסה לשם כמאכילו בידים וגם החת"ס אסר. ולכן אף שכבר נמסר לשם ע"י הממונה עליו שאיננו שומר דת אין להממונה על מעות הנער ליתן ע"ז מעות משום שאסור לסייע ידי עו"ע, וגם שבשביל זה יהיה מוכרח להוציאו משם ולשלחו לא"י שיש שם ג"כ מקומות כאלו שטוב לפניו ומאכילין שם מאכלים כשרים. ואם אביו ואמו של הנער שירש מהם המעות היו שומרי דת אסור להאפוטרופוס על המעות שמינהו אביו ליתן ע"ז גם מדיני ממון משום דאף בסתמא הוא כהתנו שיוציא המעות לצורך בנם דוקא באופן מותר. אך אם יחייבוהו מדיני המדינה לשלם בעד המקום אף שהוא שלא כדין התורה יצטרך ליתן ולא יהיה מחוייב אף להפסיד בשביל זה. ידידו מוקירו, משה פיינשטיין".
ובענין זה ע"ע בשו"ת חת"ס (או"ח סי' פג) ובספר נשמת אברהם (ח"ב סי' קנה ס"ק ז).

5. באיסור והיתר הארוך (שער ס' סי' ה) כתב "ואם החולה עצמו רוצה להחמיר עליו אחרי שיודע שצריך לכך עליו נאמר ואך את דמכם לנפשתיכם אדרוש ואל תהי צדיק הרבה ול"ד לדבר הנוגעת בכבוד השם יתברך שכתוב בסמ"ק שאדם יכול לוותר על נפשו. דהתם כתיב ביה ובכל נפשך וגם שואלין ממנו נפשו. ואפילו על השואל אמרו רז"ל ששופך דמו והרי אפילו ספק נפשות דוחה שבת וכ"ש יוה"כ" ומשמע שאין לחולה להחמיר על עצמו כנגד דברי הרופאים ומחוייב לשמוע לדעתם אפילו אם אומרים לו לעבור על איסור. וכ"פ בשמו הבאר היטב (או"ח סי' תריח ס"ק ג) גבי חולה שאמרו לו הרופאים שעליו לאכול ביוה"כ"פ שמחוייב לשמוע להם.

ובשו"ת הרדב"ז (ח"ג סי' תתפ"ה)² כתב שריב"א חלה חוליו שמת בו, ואמרו לו הרופאים שאם יאכל אולי יחיה ואם לא יאכל ודאי ימות, והיה זה ביוה"כ וריב"א החמיר על עצמו ואמר בריא ושמא בריא עדיף ולא אכל ומת. ונשאל הרדב"ז אם יפה עשה, והשיב "לגבי הדין אין ראוי ללמוד ממנו כלל. דהא קי"ל ספק ספיקא של פקוח נפש דוחה את השבת ואת יוה"כ ואפילו לחיי שעה חוששין כ"ש לספק שמא ימות שמא יחיה... ואפילו לפי דעת האחרונים שאמרו דמי שהיה דינו יעבור ואל יהרג ונהרג ולא עבר הרי הוא במחיצת הצדיקים... מ"מ ה"מ במקום דאיכא קדוש השם שמסר עצמו על דתו יתברך, אבל מי שהוא חולה שיש בו סכנה ואמדוהו לאכול יש לו לאכול ואפילו על הספק... לפיכך אין ראוי ללמוד ממנו כי אפשר דריב"א ז"ל הרגיש בעצמו דאפילו שיאכל ימות דלב יודע מרת נפשו והיינו דקאמר ברי ושמא ברי עדיף כלומר הברי שלי עדיף משמא שלכם ולפיכך לא רצה לאכול. וכבר נשאלתי על כיוצא בזה פעם אחרת והעליתי דאין זו מדת חסידות". הרי שגם לדעת הרדב"ז אסור לחולה להחמיר על עצמו במקום שנוגע לפיקו"נ כנגד דעת הרופא.

ועוד הוסיף הרדב"ז וחזר על דברים אלו (ח"ד סי' אלף קלט"ג)³ לגבי מי שאמדוהו שצריך לחלל עליו שבת והוא רוצה להתחסד ולא לחלל שבת האם יש בזה חסידות, וענה הרדב"ז "הרי זה חסיד שוטה והאלקים את דמו מידו יבקש והתורה אמרה וחי בהם ולא שימות בהם... כללא דמלתא איני רואה במעשה הזה שום חסידות אלא איבוד נשמה, הילכך מלעיטין אותו בעל כרחו או כופין אותו לעשות מה שאמדוהו והשואל הרי זה שופך דמים ופשוט הוא. וז"ל הר"ן ז"ל ביומא וכי חולה שיש בו סכנה ואמרו בקיאין לחלל את השבת מדת חסידות הוא לו שימנע עצמו, אינו אלא שופך דמים. הזריז הרי זה משובח והנשאל מגונה והשואל שופך דמים וכל שכן המונע עצמו שמתחייב בנפשו". ומצאנו שגם הר"ן סובר שיש חיוב להקשיב לדברי הרופאים.

א"כ מצאנו שלשה ראשונים שסוברים שיש חיוב לשמוע לדברי הרופאים אפילו במקום איסור ואפילו כשיש באיסור כרת (כגון שבת).

אולם הרמב"ן (ויקרא כו יא) כתב וז"ל, "והכלל כי בהיות ישראל שלמים והם רבים לא יתנהג עניינם בטבע כלל לא בגופם ולא בארצם לא בכללם ולא ביחיד מהם, כי יברך השם לחמם ומימם ויסיר מחלה מקרבם עד שלא יצטרכו לרופא ולהשתמר בדרך מדרכי הרפואות כלל, כמו שאמר (שמות טו כו) 'כי אני ה' רופאך'. וכן היו הצדיקים עושים בזמן הנבואה, גם כי יקרה עון שיחלו לא ידרשו ברופאים רק בנביאים, כענין חזקיהו בחלותו (מ"ב כ ב-ג) ואמר הכתוב (דהי"ב טז יב) גם בחליו לא דרש את ה' כי ברופאים, ואילו היה דבר הרופאים נהוג בהם מה טעם שיזכיר הרופאים אין האשם רק בעבור שלא דרש השם, אבל הוא כאשר יאמר אדם, לא אכל פלוני מצה בחג המצות כי אם חמץ. אבל הדורש

² ויש מהד' שנמצא בס' תמד.

³ ויש מהד' שנמצא בס' סז.

השם בנביא לא ידרוש ברופאים, ומה חלק לרופאים בבית עושי רצון השם אחר שהבטיח (שמות כה) וברך את לחמך ואת מימך והסירותי מחלה מקרבך, והרופאים אין מעשיהם רק על המאכל והמשקה להזהיר ממנו ולצוות עליו... והוא מאמרם (ברכות ס א) שאין דרכם של בני אדם ברפואות אלא שנהגו, אילו לא היה דרכם ברפואות יחלה האדם כפי אשר יהיה עליו עונש חטאו ויתרפא ברצון ה', אבל הם נהגו ברפואות וה' הניחם למקרי הטבעים... ועל כן האנשים הנצים שהכו זה את זה באבן או באגרופ (שמות כא יח) יש על המכה תשלומי הרפואה, כי התורה לא תסמוך דיניה על הניסים, כאשר אמרה (דברים טו יא) כי לא יחדל אביון מקרב הארץ, מדעתו שכן יהיה. אבל ברצות השם דרכי איש אין לו עסק ברופאים".

ודבריו צריכים ביאור, האם דיבר דווקא בזמן הנבואה ובהיות ישראל שלמים, אז תתכן מציאות כזו שהצדיק לא יצטרך ללכת לרופא אלא יכול לסמוך רק על ה' וע"י זה תבוא רפואתו, אבל בימינו שבעו"ה פסקה הנבואה לא יכולה להיות מציאות כזו ולפ"ז יהיה חיוב להתרפא בדרך הטבע וללכת לרופאים. או שגם בימינו אפשר שיהיה אדם צדיק שלא יזדקק לרופאים כלל וכלשונו "ומה חלק לרופאים בבית עושי רצון ה'", ואולי גם בימינו יש מציאות של "עושי רצון ה'" במדרגה כזו שלא יצטרכו ללכת לרופאים.

בשו"ת אבנ"ז (חו"מ סי' קצג4) דן אבי המחבר אם מותר לחולה להחמיר על עצמו ולא לשמוע לדברי הרופאים כשאומרים לו לעבור על איסור, בסוף התשובה דן האבנ"ז אם מותר לא לשאול ברופאים מלכתחילה, והעלה שמותר לא ללכת לרופאים משני טעמים. האחד שנראה בחוש שהם מקלקלים ולא תמיד מועילים ומרפאים ולא חייב להכניס עצמו לסכנת נפשות. והטעם השני הוא שאפשר לסמוך על הרמב"ן גם בימינו וכל אדם שאינו עוסק ברפואות ובוטח בהי"ת נקרא צדיק לענין זה ויש רשות ומצוה לעשות כן והסביר שזהו פשט הרמב"ן ולא איירי רק בזמן הנבואה, אלא בכל זמן מי שבוטח בהי"ת נקרא צדיק לענין זה ולא חייב ללכת לרופאים. הרי שהבין שמה שכתב הרמב"ן לא איירי רק בזמנם שהיו במדרגה רוחנית גבוהה וזכו להשראת שכינה ולנבואה, אלא גם בזמנינו שאין לנו נביאים קדושים ואנשי מעלה כמותם מותר לא ללכת לרופאים ולסמוך רק על ה' ונחשב זה לצדקות.

ובשו"ת האלף לך שלמה (או"ח סי' שנא) פסק כאבנ"ז וכתב "דבחשש ספק סכנה אם מותר לאדם להחמיר על עצמו ולהתענות בדאורייתא כגון ביוהכ"פ, מותר להחמיר על עצמו ולאדם חשוב ראוי להחמיר על עצמו כמו שהוכחתי שם בראיות, אבל בדרבנן אסור להחמיר על עצמו בחשש פן סכנה ואדרבא צויתי להת"ח שם לאכול בפרהסיא כדי שהם יראו וכן יעשו ולא יחמירו על עצמן".

⁴ בתשובה מאבי המחבר הג"מ זאב נחום אב"ד ביאלא (בעמח"ס אגודת אזוב).

אמנם בשו"ת דברי יציב (ליקוטים סי' קיד) כתב דהרמב"ן איירי רק בזמן שיש נבואה בישראל, "ואז בודאי מה לרופא בבית יראי ה' דהדורש ה' בנביא לא ידרוש ברופאים, דהלא אם יאמר לו שיחיה בודאי יחיה, ואם ח"ו לא (כלומר שיאמר לו הנביא שלא יחיה) גם הרפואה לא יועיל. ובאם יש צורך באיזו פעולה כבר יאמר הנביא לעשותו שבנבואה שלו יודע יותר מהרופא". אבל האידינא שאין נביא חובה ללכת לרופא. והוסיף עוד הדברי יציב לומר "ואולי היה מקום לומר לפי המבואר בשו"ת בית שלמה (או"ח ח"ב סי' קיב) ובשו"ת דברי חיים (יו"ד ח"ב סי' קה), שאף שבטלה הנבואה אבל רה"ק לא נתבטל מן החכמים, וא"כ החיוב ג"כ לילך לצדיק ולא לרופא, וכמו שכתב א"ז הרה"ק בעל עטרת צבי זיע"א במכתבו הארוך לק"ק מונקאטש (הנדפס בסוף ספר פרי קודש הילולים), ושגילו לו מן השמיים שלא ילכו אז לרופא. ואולם דבר זה היה בדורות שעוד היו צדיקים בעלי רוח הקדש אמיתיים, אבל בזמנינו בעוה"ר בודאי שיש ענין של פקוח נפש וצריך לילך לרופאים". ועוד הוסיף והרחיב שם שראה העתק יותר באריכות של תשובת העט"צ הנ"ל ושם ביאר "שרופא זה היודע לקשר הגוף לנשמתו למקור שורשו בכסא הכבוד ולא רופאים אליל שבזמנינו", ואעפ"כ לא אמר זה אלא בזמנם "כשיש לפנינו אותם חכמי תורה שיכולים לרפאות בדרך של העט"צ ושאר רבותינו הקדושים זי"ע ועל כל ישראל מדורות הקודמים. אבל בדור חשך ואפילה התירה התורה להשתדל ברופא אנושי".

וכ"ד הגר"ע יוסף שליט"א בשו"ת יחו"ד (ח"א סי' סא), שחלק על המובא בשו"ת אבנ"ז בהבנת הרמב"ן וכתב "באמת שגם הרמב"ן מודה שבזמן הזה שנסתם כל חזון, והסתיימה ונפסקה הנבואה מישראל, מחוייבים לנהוג על פי עצת הרופאים". והביא ראייה מהרמב"ן עצמו בתורת האדם שפסק שמאכילים חולה ביוהכ"פ על פי דברי הרופאים, אע"פ שהחולה אומר שאינו צריך ומוכח שמקשיבים לרופא ואין לחולה להחמיר על עצמו, וכתב בפירוש שהרמב"ן לא דיבר בזמננו שאין נבואה והיום גם הוא יודה שחובה ומצוה ללכת לרופא ולא יכול לסמוך רק על ה' בלי השתדלות מצדו.

וע"ע בשו"ת ציץ אליעזר (ח"ה רמת רחל סי' כ) שאחר שהביא את הסתירה בדברי הרמב"ן בין דבריו בתורת הבית לבין פירושו על התורה, ואחר שהביא את הקושיה על הרמב"ן מפשט הגמ' "שנתנה רשות לרופא לרפאות" כתב לבאר את דברי הרמב"ן על התורה, "דדבריו שם נאמרים ביסוד עיקרי הדברים בשרשן בזמן שאין שום גורמים חיצוניים מפריעים, אבל מכיוון שלפי מציאות הדברים דכמעט רובא דרובא דבני אדם אינם זכאים לכך שתבוא רפואתם ע"י נס מן השמים... א"כ שוב כלול נתינת הרשות גם לחולה, ועוד יותר מזה דמצוה וחיובא נמי איכא בדבר כיון דלפי מעשה האדם חיותו תלוי בכך. או מכיוון שבני האדם התחילו להתרפאות שוב הניחם כבר ד' על הטבעים כדברי הרמב"ן שם. ומכיוון שכן שוב מצוה כבר איכא להתרפאות משום סכנה". ופשוט שסובר שהרמב"ן (בחומש) לא דיבר על ימינו.

ועוד הרבה אחרונים סוברים שאסור לאדם להחמיר על עצמו נגד דברי הרופאים. הא"ר (סי' תריח ס"ק ב) כתב גבי הא דמאכילים חולה ביוהכ"פ ע"פ דברי הרופאים אפילו בעל כורחו של חולה, "ובאיסור והיתר כתב המחמיר על עצמו עליו נאמר ואת דמכם לנפשותיכם אדרוש, ואל תהי צדיק הרבה". ואח"כ הביא שריב"א חלה ואמרו לו הרופאים שאם יאכל אולי יחיה ואם לא יאכל ודאי ימות והיה זה ביוהכ"פ ולא רצה לאכול והחמיר על עצמו. וביאר הא"ר שאינו חולק על האיסור והיתר אלא שיש חילוק בין כשהרופאים מסופקים לבין כשודאי להם וכשמסופקים אם תועיל הרפואה מותר להחמיר על עצמו אבל אם ודאי להם אסור לו, אמנם סיים "דבכל חולה א"א לרופא לומר שודאי יחיה אלא שמא יחיה".

וכן בשו"ת דברי יציב (ליקוטים סי' קטו) הוסיף עוד לחלוק על המובא בשו"ת אבנ"ז וכתב שמהרמב"ן (הנ"ל ובמלחמות סנהדרין יח א בדפ"ר) והר"ן (יומא ג ב בדפ"ר ד"ה חוץ) מבואר שצריך להקשיב לרופאים, שהם כתבו שאם אמרו בקיאים שצריך לחלל עליו את השבת אינו מדת חסידות למנוע עצמו ואדרבא אסור להחמיר. וכתב עוד שגם לשיטת האבנ"ז מה שהתיר לא להקשיב לרופא זה רק כשמצווה לעבור על איסור אבל אם מצווה בדברים מותרים יש חיוב לשמוע לו אף לשיטת האבנ"ז⁵. גם הגר"ע יוסף שליט"א בשו"ת יחו"ד (שם) העלה שחייב החולה להקשיב לדברי הרופאים ואסור לו להחמיר על עצמו, וכתב שם שמה שהסתמך אבי האבנ"ז על הרמב"ן אינו נכון שכן גם הרמב"ן מודה שכשנסתם חזון הנבואה חזרו להתנהג ע"פ הטבע, וא"כ נשארה רק שיטת האבן עזרא, וכשחולק האבן עזרא על שאר הראשונים אין הלכה כמותו, וכתב שם עוד שגם דעת המאירי שחייב החולה לשמוע בקול הרופא אפילו במקום איסור וסיים שם הגר"ע שליט"א "חולה שהרופא אומר שאם יתענה ביום הכפורים יש חשש ספק סכנה לחייו, חייב לציית לדבריו, ולאכול ביום הכפורים, שספק פיקוח נפש דוחה מצות עינוי של יום הכפורים. ואם החולה מחמיר על עצמו ומתענה, לא רק שאינו נוהג מדת חסידות, אלא אדרבה ענוש ייענש בידי שמים על כך. ומצוה להסביר הדברים לחולה בטוב טעם ודעת על ידי רבנים בעלי השפעה ושב ורפא לו".

וכן העלה להלכה בשו"ת להורות נתן (ח"ב סי' מד-מו) והוסיף עוד בשם רעק"א בספר פסקים ותקנות (עמ' עז) שהזהיר בימי המגיפה למתענים ביום כיפור שמיד כשירגישו איזו שהיא חולשה ישאלו מיד את הרופא ואם יאמר שצריכים לאכול יאכלו, "והעובר ע"ז הרי הוא מתחייב בנפשו, ולא בנפשו בלבד כי יכול להיות תקלה על ידו ח"ו לנפשות אחרות, וסופו לעמוד ליתן דין על נפשו ועל נפשות אחרות, ונוסף לזה ביום הקדוש והנורא הזה שיזהר בעצמו מהעבירה הגדולה הזאת שהיא בכלל שפיכות

⁵ ולענ"ד קשה לפרש כן את דעת האבנ"ז, שהרי לשיטתו אין חיוב ללכת לרופא כלל, וא"כ מדוע יהיה חיוב להקשיב לדבריו?

דמים ביום הקדוש חלילה וחלילה⁶. וכתב ע"ז הלהורות נתן "ומבואר דהרוצה להחמיר עומד ליתן דין על נפשו, וכבר נאמר וחי בהם". לכן נראה שאסור לחולה להחמיר על עצמו נגד דעת הרופאים ואפילו באיסורי כרת החמורים.

ובנשמת אברהם (יו"ד הק' לסי' שלו 8) כתב בשם ספר גשר החיים "על החולה המזמין את הרופא, לדעת שהרופא הוא רק שלוחו של הרופא כל בשר שנתן לו הרשות לעשות שליחותו. אבל מכיון שהרופא עשה את שלו... חייב החולה לשמוע לציווי הרופא, לא פחות אם לא יותר מחוקי השו"ע באיסור והיתר, כמצוה מהתורה ונשמרתם מאד לנפשותיכם".

⁶ ומסופר על מרן הגראי"ה קוק זי"ע, שבימי רבנותו בזיימל כשפרצה שם מחלת החולירע הורה שמחוייבים לטעום אכילה קלה ביום הכיפורים מפני הסכנה (כפסק הגר"י סאלנט), ואף הוא **אכל בעצמו בבית הכנסת בעת התפילה** וכל הקהל עשו על פיו. ובנעילה פתח את ארון הקודש והשביע את כל הקהל בספר תורה כי בבואם הביתה יאכלו לחמם בשמחה וללא דאגה (הרצי"ה זצ"ל בקובץ לג' באלול ח"א אות י')